

«Ολοκληρωτισμοί και ανθρώπινη τραγωδία»: Συζήτηση στο «ΕΝΟΡΙΑ εν δράσει...» με τον Αργολίδος Νεκτάριο και τον Γεώργιο Πειλιχό

/ [Ενορίες](#)

Η ιστορία των ολοκληρωτισμών αποτελεί μια διαρκή προειδοποίηση για τις δυνατότητες της ανθρώπινης φύσης. Η εξουσία χωρίς όρια, η ιδεολογική χειραγώγηση και η κατάργηση της ατομικής αξίας μπορούν να οδηγήσουν σε εγκλήματα αδιανόητης έκτασης. Ωστόσο, η αυτοθυσία, η συγχώρεση, η πίστη και η αλληλεγγύη αποδεικνύουν ότι ο άνθρωπος μπορεί να αντισταθεί στο σκοτάδι.

Εκδήλωση, στο πλαίσιο της σειράς «Ελεύθεροι διάλογοι», του προγράμματος «ΕΝΟΡΙΑ εν δράσει...» του Ιερού Ναού Ευαγγελιστρίας Πειραιώς, πραγματοποιήθηκε την Τετάρτη 28 Οκτωβρίου στο Πνευματικό Κέντρο του Ναού.

Η συζήτηση είχε ως θέμα «Ολοκληρωτισμοί και ανθρώπινη τραγωδία» και

συμμετείχαν ο Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Αργολίδος **κ. Νεκτάριος**, ο **κ. Ηλίας Λιαμής**, Δρ. Θεολογίας – Μουσικολόγος – Συγγραφέας και ο **κ. Γεώργιος Πειλιχός**, Ιστορικός ερευνητής, Ειδικός Σύμβουλος του Προέδρου της Βουλής των Ελλήνων.

Κεντρικό θέμα της συζήτησης ήταν η ανθρώπινη τραγωδία που προκαλούν τα ολοκληρωτικά καθεστώτα, αλλά και η δυνατότητα του ανθρώπου να διατηρεί την αξιοπρέπεια, τη συμπόνια και την πίστη του ακόμη και στις πιο ακραίες συνθήκες βίας.

Η συζήτηση δεν περιορίστηκε στην ιστορική καταγραφή των εγκλημάτων του ναζισμού και του σταλινισμού. Επεδίωξε να διερευνήσει βαθύτερα ερωτήματα: Πώς μετατρέπονται συνηθισμένοι άνθρωποι σε βασανιστές; Πώς καταλύονται οι ηθικοί φραγμοί; Και πώς, μέσα στο σκοτάδι, εξακολουθούν να εμφανίζονται πράξεις αυτοθυσίας και ανθρωπιάς;

Στην αρχή της συζήτησης, η 28η Οκτωβρίου παρουσιάστηκε όχι μόνο ως επέτειος ενός ιστορικού γεγονότος, αλλά κυρίως ως γιορτή της ανθρώπινης αντίστασης απέναντι στο σκοτάδι. Η σημασία της βρίσκεται στη στιγμή κατά την οποία ένας λαός αντιμετωπίζει μια απειλή και ανακαλύπτει μέσα του δυνάμεις που προηγουμένως παρέμεναν ανενεργές. Η αντίσταση συμβολίζει την ελπίδα ότι το φως μπορεί να επιστρέψει, ακόμη και όταν οι συνθήκες φαίνονται απελπιστικές.

Παράλληλα, τονίστηκε ότι ο πόλεμος δεν πρέπει να εξιδανικεύεται. Ο ηρωισμός ενός στρατιώτη μπορεί να σημαίνει την τραγωδία μιας άλλης μητέρας, που χάνει το παιδί της στο αντίπαλο στρατόπεδο. Επομένως, ο πόλεμος αποτελεί συνολικά μια ήττα για τον άνθρωπο και την ανθρωπότητα, καθώς κυριαρχούν ο θάνατος, ο πόνος και η καταστροφή. Η ιστορική μνήμη οφείλει να περιλαμβάνει τόσο την αντίσταση όσο και την ανθρώπινη οδύνη, χωρίς να μετατρέπεται σε εξύμνηση της βίας.

Ο κ. Πειλιχός αφηγήθηκε την πολυετή έρευνά του για τους Έλληνες κρατουμένους του Άουσβιτς. Το ενδιαφέρον του για τα στρατόπεδα ξεκίνησε από νεαρή ηλικία, μέσα από τη μελέτη βιβλίων επιζώντων και μαρτυριών για το Ολοκαύτωμα. Καθοριστική υπήρξε η επίσκεψή του στο Άουσβιτς, όπου συνειδητοποίησε ότι η πραγματικότητα ξεπερνούσε όσα μπορούσε να κατανοήσει κάποιος διαβάζοντας βιβλία.

Η αρχική προσπάθεια δημιουργίας ενός λευκώματος εξελίχθηκε σε πολυετή ιστορική έρευνα, η οποία διήρκεσε περίπου οκτώ χρόνια. Ο ερευνητής αξιοποίησε ελληνικές πηγές, αρχειακό υλικό του στρατοπέδου και προσωπικές συνεντεύξεις με επιζώντες. Ιδιαίτερη σημασία είχαν οι συζητήσεις με ανθρώπους που είχαν φτάσει σε προχωρημένη ηλικία και κουβαλούσαν επί δεκαετίες τις τραυματικές εμπειρίες τους.

Οι μαρτυρίες αποκάλυψαν όχι μόνο τις φρικαλεότητες που είχαν υποστεί, αλλά και τις ενοχές, τους εφιάλτες και τις δυσκολίες προσαρμογής μετά την επιστροφή τους. Ένας επιζών μπορούσε να αισθάνεται ενοχή επειδή είχε επιστρέψει ζωντανός, ενώ δεκάδες συγγενείς του είχαν εξοντωθεί. Η επιβίωση δεν σήμαινε επομένως και ψυχική απελευθέρωση από το παρελθόν.

Το Άουσβιτς παρουσιάστηκε ως το χαρακτηριστικότερο σύμβολο του Ολοκαυτώματος, επειδή εκεί η εξόντωση οργανώθηκε με συστηματικό και βιομηχανικό τρόπο. Το συγκρότημα περιλάμβανε το κεντρικό στρατόπεδο, και πολυάριθμα υποστρατόπεδα, στα οποία οι κρατούμενοι χρησιμοποιούνταν ως εργατικό δυναμικό.

Οι άνθρωποι που έφταναν στο στρατόπεδο περνούσαν από μια διαδικασία διαλογής. Όσοι κρίνονταν κατάλληλοι για εργασία οδηγούνταν σε καταναγκαστική εργασία, ενώ πολλοί άλλοι, ιδιαίτερα παιδιά, ηλικιωμένοι και μητέρες με μικρά παιδιά, στέλνονταν απευθείας στους θαλάμους αερίων. Η ζωή των κρατουμένων εξαρτιόταν συχνά από μια απλή κίνηση του δακτύλου ενός γιατρού, η οποία καθόριζε αν κάποιος θα εργαζόταν ή θα θανατωνόταν.

Οι κρατούμενοι αντιμετωπίζονταν ως αριθμοί και όχι ως άνθρωποι. Η ατομικότητα, η οικογένεια και η αξιοπρέπεια καταργούνταν, ενώ η εξόντωση μετατρεπόταν σε οργανωμένη διαδικασία. Η εργασία συνεχιζόταν μέχρι ο άνθρωπος να εξαντληθεί και να θεωρηθεί πλέον άχρηστος από το σύστημα.

Η φρίκη επεκτεινόταν και μετά τον θάνατο. Σύμφωνα με τις περιγραφές της συζήτησης, ακόμη και τα ανθρώπινα υπολείμματα αξιοποιούνταν ή

απομακρύνονταν με τρόπους που εξυπηρετούσαν τη λειτουργία του στρατοπέδου. Η ανθρώπινη ύπαρξη αντιμετωπιζόταν σαν υλικό προς εκμετάλλευση, από την εργασία έως την τελική καταστροφή του σώματος.

Ιδιαίτερα αποκαλυπτική είναι η αντίθεση ανάμεσα στη ζωή των δεσμοφυλάκων μέσα στο στρατόπεδο και στην προσωπική τους καθημερινότητα. Πολλοί επέστρεφαν στα σπίτια τους, φρόντιζαν τις οικογένειές τους, συμμετείχαν σε γιορτές και διατηρούσαν μια φαινομενικά φυσιολογική ζωή. Η αντίθεση αυτή αναδεικνύει πόσο εύκολα η βία μπορούσε να διαχωριστεί από την καθημερινή συμπεριφορά εκείνων που συμμετείχαν σε αυτήν.

Ο Σεβασμιώτατος αναφέρθηκε στις έρευνές του για τα σοβιετικά στρατόπεδα καταναγκαστικής εργασίας, με ιδιαίτερη αναφορά στα νησιά Σολοφκί, στη βόρεια Ρωσία. Εκεί ένα παλαιό μοναστηριακό συγκρότημα μετατράπηκε σε χώρο κράτησης αντιφρονούντων και αποτέλεσε ένα από τα πρώιμα πρότυπα του συστήματος των Γκουλάγκ.

Οι κρατούμενοι υπέφεραν από ακραίες θερμοκρασίες, πείνα, βασανιστήρια και εξαντλητική εργασία. Οι αφηγήσεις περιλαμβάνουν ομαδικές εκτελέσεις, εξευτελισμούς και πρακτικές τιμωρίας που αποσκοπούσαν στην πλήρη κατάρρευση της ανθρώπινης αντοχής. Τα στρατόπεδα εξαπλώθηκαν σε τεράστιες εκτάσεις της Σοβιετικής Ένωσης, ιδιαίτερα σε περιοχές του βορρά, όπου το κλίμα έκανε την επιβίωση ακόμη δυσκολότερη.

Η συζήτηση αναφέρθηκε επίσης στις μαζικές εκτελέσεις στη Μόσχα κατά τη σταλινική τρομοκρατία, καθώς και σε άλλους χώρους. Οι συλλήψεις μπορούσαν να πραγματοποιηθούν χωρίς ουσιαστική δικαστική διαδικασία, ενώ άνθρωποι εκτελούνταν σε μεγάλους αριθμούς και θάβονταν σε ομαδικούς τάφους.

Ιδιαίτερη θέση κατέχει η περίπτωση του Αγίου Λουκά, ο οποίος φυλακίστηκε και εξορίστηκε επανειλημμένα. Υπέστη ανακρίσεις, στέρηση ύπνου και τροφής, καθώς και σωματική κακοποίηση, αλλά αρνήθηκε να υπογράψει ομολογίες που θεωρούσε ψευδείς. Η στάση του αποτελεί παράδειγμα υπομονής, πνευματικής δύναμης και προσήλωσης στη συνείδησή του.

Η σύγκριση των δύο ολοκληρωτικών συστημάτων δεν αποσκοπεί στην εξίσωση κάθε ιστορικής λεπτομέρειας, αλλά στην ανάδειξη κοινών μηχανισμών καταπίεσης: αυθαίρετη εξουσία, ιδεολογικός φανατισμός, απανθρωποποίηση και οργανωμένη βία.

Ένα από τα σημαντικότερα ερωτήματα της συζήτησης ήταν πώς άνθρωποι που σε άλλες συνθήκες θα ζούσαν μια συνηθισμένη ζωή μετατρέπονται σε σκληρούς βασανιστές. Οι συνομιλητές απέδωσαν καθοριστική σημασία στην ιδεολογική κατήχηση, στην προπαγάνδα, στην πλύση εγκεφάλου και στην εξουσία που επιτρέπει σε κάποιον να ενεργεί χωρίς να φοβάται την τιμωρία.

Στο ναζιστικό σύστημα, συγκεκριμένες κοινωνικές και εθνοτικές ομάδες παρουσιάζονταν ως κατώτερες και ανεπιθύμητες. Η συστηματική επανάληψη αυτών των αντιλήψεων μπορούσε να καταστρέψει την ικανότητα των ανθρώπων να αναγνωρίζουν τον πόνο του άλλου. Όταν ο κρατούμενος μετατρεπόταν σε αριθμό και στερούνταν την ανθρώπινη ιδιότητά του, η κακοποίησή του μπορούσε να εμφανίζεται ως φυσιολογική ή ακόμη και επιβεβλημένη.

Παράλληλα, η δυνατότητα άσκησης απεριόριστης εξουσίας ενίσχυε τη σκληρότητα. Ορισμένοι βασανιστές δεν περιορίζονταν στην εκτέλεση εντολών, αλλά προκαλούσαν επιπλέον πόνο χωρίς πρακτικό λόγο.

Το συμπέρασμα είναι ότι κανείς δεν πρέπει να θεωρεί δεδομένο πως ο ίδιος θα αντιστεκόταν πάντοτε στη βία. Η ανθρώπινη φύση περιλαμβάνει δυνατότητες τόσο για το καλό όσο και για το κακό, και οι κοινωνικές συνθήκες μπορούν να ενισχύσουν τη μία ή την άλλη πλευρά.

Παρά τη γενικευμένη βία, στη συζήτηση παρουσιάστηκαν ιστορίες που αποδεικνύουν ότι η αλληλεγγύη δεν εξαφανίστηκε ολοκληρωτικά.

Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του ιερέα Μαξιμιλιανού Κόλμπε, ο οποίος προσφέρθηκε να πάρει τη θέση ενός άλλου κρατουμένου που είχε καταδικαστεί σε θάνατο από ασιτία και είχε εκφράσει την αγωνία του για την οικογένειά του. Ο Κόλμπε πέθανε τελικά από τα βασανιστήρια και τη στέρηση, αλλά η πράξη του αποτελεί κορυφαίο παράδειγμα αυτοθυσίας.

Άλλοι κρατούμενοι, μεταξύ των οποίων Έλληνες γιατροί, προσπαθούσαν να βοηθήσουν τους συγκρατούμενους τους, εξασφαλίζοντας κρυφά φάρμακα ή προστατεύοντάς τους κατά τις διαδικασίες διαλογής. Παράλληλα, αναφέρθηκαν γυναίκες που αξιοποίησαν τις γνωριμίες τους με μέλη των SS για να σώσουν άλλες κρατούμενες, ακόμη και με κίνδυνο της δικής τους ζωής.

Η συζήτηση αναφέρθηκε επίσης σε χριστιανούς που έκρυψαν Εβραίους κατά τη διάρκεια της Κατοχής, καθώς και σε ιερείς που υπέστησαν διώξεις επειδή αρνήθηκαν να προδώσουν ανθρώπους τους οποίους προστάτευαν.

Αυτές οι ιστορίες δεν αναιρούν την έκταση της φρίκης. Δείχνουν, όμως, ότι ακόμη και μέσα σε ένα σύστημα που επιδιώκει την εξάλειψη κάθε ανθρώπινου δεσμού, είναι δυνατόν να διατηρηθούν η συνείδηση, η αγάπη και η αλληλεγγύη.

Ιδιαίτερη σημασία αποδόθηκε στη συγχώρεση. Ο Άγιος Λουκάς, παρά τα βασανιστήρια που υπέστη, εξακολούθησε να φροντίζει ακόμη και ανθρώπους που συμμετείχαν στην παρακολούθησή του. Αντίστοιχα, αναφέρεται η περίπτωση του Αγίου Σοφιανού, ο οποίος συγχώρησε έναν πρώην βασανιστή του όταν εκείνος προσήλθε ζητώντας συγχώρεση.

Οι αφηγήσεις αυτές παρουσιάζουν την πνευματικότητα ως δύναμη που μπορεί να εμποδίσει το μίσος να κυριαρχήσει στον άνθρωπο. Η συγχώρεση δεν σημαίνει ότι τα εγκλήματα παύουν να έχουν σημασία ή ότι οι υπεύθυνοι απαλλάσσονται από την ευθύνη τους. Σημαίνει, κυρίως, την άρνηση να συνεχιστεί επ' αόριστον ο κύκλος της εκδίκησης. Για τους συνομιλητές, η πίστη, η αυτοσυγκράτηση και η ηθική συνείδηση αποτελούν σημαντικά στηρίγματα απέναντι στην απανθρωποποίηση.

Στο τελευταίο μέρος, επισημάνθηκε ότι τα ολοκληρωτικά εγκλήματα δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται ως γεγονότα ενός μακρινού παρελθόντος. Οι μηχανισμοί που επέτρεψαν την απανθρωποποίηση μπορούν να επανεμφανιστούν όταν η προπαγάνδα, η άκριτη υπακοή, ο φανατισμός και η αδιαφορία περιορίζουν την ελεύθερη σκέψη.

Η αναφορά στο έργο «Το κύμα», όπου μια ομάδα μαθητών παρασύρεται μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα από ένα αυταρχικό πείραμα, λειτουργεί ως

προειδοποίηση για τη δύναμη της ομαδικής ταυτότητας και της εξουσίας. Η δημοκρατική παιδεία δεν αρκεί να μεταδίδει γνώσεις· χρειάζεται να καλλιεργεί την κρίση, την ευθύνη και την ικανότητα αντίστασης στην αδικία.

Οι συνομιλητές τόνισαν επίσης ότι η σύγχρονη απανθρωποποίηση μπορεί να εμφανίζεται όταν ο άνθρωπος αντιμετωπίζεται αποκλειστικά ως αριθμός, όταν η φτώχεια και η δυστυχία προκαλούν αδιαφορία ή όταν οι νέοι στερούνται σταθερών ηθικών προσανατολισμών. Η ιστορική μνήμη αποκτά πραγματική αξία όταν οδηγεί στην αναγνώριση αυτών των κινδύνων στο παρόν.

Ο φασισμός και κάθε μορφή ολοκληρωτισμού πρέπει να αντιμετωπίζονται όχι μόνο στους δρόμους και στους θεσμούς, αλλά και μέσα στον ίδιο τον άνθρωπο. Η κοινωνική αντίσταση χρειάζεται να συνοδεύεται από προσωπική αυτοκριτική, αλληλεγγύη και ενεργό ενδιαφέρον για τον συνάνθρωπο.

Η ιστορία των ολοκληρωτισμών αποτελεί μια διαρκή προειδοποίηση για τις δυνατότητες της ανθρώπινης φύσης. Η εξουσία χωρίς όρια, η ιδεολογική χειραγώγηση και η κατάργηση της ατομικής αξίας μπορούν να οδηγήσουν σε εγκλήματα αδιανόητης έκτασης. Ωστόσο, η αυτοθυσία, η συγχώρεση, η πίστη και η αλληλεγγύη αποδεικνύουν ότι ο άνθρωπος μπορεί να αντισταθεί στο σκοτάδι.

Η μνήμη των θυμάτων δεν πρέπει, επομένως, να περιορίζεται σε τελετές και επετείους. Οφείλει να γίνεται καθημερινή ευθύνη: να αναγνωρίζουμε την αδικία, να αμφισβητούμε την προπαγάνδα, να υπερασπιζόμαστε την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και να μην θεωρούμε ποτέ αυτονόητο ότι είμαστε απρόσβλητοι από τη βία. Το «ποτέ ξανά» αποκτά νόημα μόνο όταν μετατρέπεται σε συνειδητή στάση ζωής, με στόχο έναν κόσμο όπου ο άνθρωπος θα βλέπει στον άλλον έναν ισότιμο συνάνθρωπο και όχι έναν αριθμό ή έναν εχθρό.

